

KAISER UND SULTAN. NACHBARN IN EUROPAS MITTE 1600–1700

Konzept: Schoole Mostafawy. Herausgegeben vom Badischen Landesmuseum. Badisches Landes Museum Schloss Karlsruhe–Hirmer Verlag, München, 2019, 415 oldal

A karlsruhei Badisches Landesmuseum 2019 novemberében ünnepelte alapításának századik évfordulóját. Ez alkalomból rendezték meg a *Kaiser und Sultan. Nachbarn in Europas Mitte 1600–1700* című kiállítást, amelyet 2019. október 19-től 2020. április 19-ig lehetett megtekinteni a múzeum épületében.

A kiállítással azonos címet viselő, a Badisches Landesmuseum gondozásában megjelent elegáns kiadvány egyszerre tölti be a tanulmánykötet, illetve a kiállítási katalógus szerepét. A kissé romantikus cím alapján arra gondolhatnánk, hogy a könyv témája a közép- és délkelet-európai térség, illetve az Oszmán Birodalom összefonódó 17. századi története: háborúk, csaták, kulturális kölcsönhatások. Ennél azonban többről van szó.

Nem ez volt az első alkalom, amikor – számos európai múzeum gyűjteményét felhasználva – nagyszabású bemutató készült, amely szakítva a hagyományos ellenséggéppel az Oszmán Birodalom és Európa közötti kulturális kölcsönhatásokat is vizsgálta, kitágítva az időhatárokat a 18., sőt a 19. századra is. A csaknem negyven évvel ezelőtt, 1983-ban Bécs 1683. évi török ostromának 300. évfordulója alkalmából rendezett kiállítás¹ már ezt az új koncepciót képviselte, amennyiben az ostrom eseményeihez kapcsolható tárgyi anyag: fegyverek, zászlók, emlékérmek, a főbb szereplők stb. bemutatása mellett olyan témákat is felvetett, mint például „A törökök ábrázolása a 18. századi ausztriai művészetben” vagy az „Oszmán Kelet és az előadó-művészet”.² Az 1995-ben Drezdában, majd Bonnban bemutatott *Im Lichte des Halbmonds. Das Abendland und die türkische Orient* címet viselő kiállítás³ még inkább erre a témakörre, a Nyugat és a Kelet közötti kulturális és művészeti hatásokra koncentrált. A teljesség igénye nélkül még egy kiállítást feltétlenül meg kell említenünk. 2005-ben Isztambulban, a Sabancı Egyetem és a Sakıp Sabancı Múzeum közös rendezésében egy európai festményeken és ábrázolásokon alapuló elegáns összeállítást mutattak be *Image of the Turks in the 17th Century Europe* címen,⁴ amely jelentős rész-

---

<https://doi.org/10.24391/KELETKUT.2020.2.149>

¹ *Die Türken vor Wien. Europa und die Entscheidung an der Donau, 1683.* Hrsg. von Robert Waissenberger. Wien, 1983².

² Wolfgang Prohaska, Zum Bild der Türken in der österreichischen Kunst des 18. Jahrhunderts. In: *Die Türken vor Wien*, 256–257; Oskar Pausch, Osmanischer Orient und darstellende Kunst. In: *Die Türken vor Wien*, 266–270.

³ Katalógusa azonos címen 1995-ben jelent meg Drezdában.

⁴ Katalógusa azonos címen 2005-ben hagyta el a sajtót Isztambulban.

ben – a 2019-es karlsruhei kiállításon is helyet kapott – a szlovéniai Ptuj (egykor Pettau) várában őrzött orientalista festménygyűjteményen alapult.

A 2019. évi karlsruhei kiállításon megjelenő tárgyak nem csekély része korábbi kiállítások anyagából, illetve publikációkból már jól ismert. Az újdonságot a koncepció, illetve a gondolatmenet jelenti, amelyre a műtárgyak sorát a kiállítás rendezői felfűzték. Mint Eckart Köhne, a Badisches Landesmuseum igazgatója a katalógus előszavában kifejti, véleménye szerint a kiállítás lehetőséget teremt arra, hogy a jelenkor szemével és globalizált világunk perspektívájából értékeljük az Oszmán Birodalom és a Habsburg Monarchia közötti sokrétű kapcsolatot. Mint írja, ha új módon közelítünk a 17. századhoz és a „keresztény Nyugat”-hoz (*christliches Abendland*), akkor Európa jelenkori gazdasági és politikai kérdéseire is gondolatébresztő válaszokat kaphatunk.

Szintén a jelenkorhoz, a mához kapcsolja a kiállítást Schoole Mostafawy, a kiállítás koncepciójának kidolgozója, megszervezője és a katalógus több tanulmányának és tárgyleírásának a szerzője. „An den Pforten Asiens” című bevezető írásában arról szól, hogy a kiválasztott műtárgyak révén egy „sokkultúrájú” (*plurikulturelle*) társadalmat látunk, meneküléssel és migrációval, valamint a kapcsolatok különféle formáival a viseleti darabok átvételétől az idegen nyelveket megtanuló tolmácsok közvetítő szerepéig. Ha a 17. századot a közép- és délkelet-európai régióra koncentrálnak vizsgáljuk, saját korunk tükröképre lelünk.

A bevezető tanulmányokat követően a katalógus időrendben halad, „Császár és szultán háborúban” (*Kaiser und Sultan im Krieg*) főcím alatt három nagy egységre tagolva az 1593–1699 közötti időszakot. Ezek: „A hosszú török háború (1593–1606)” (*Der Lange Türkenkrieg*), „A rövid török háború (1663/64)” (*Der kurze Türkenkrieg*) és „A nagy török háború (1683–1699)” (*Der Grosse Türkenkrieg*). Minden fejezet előtt rövid történeti összefoglalást olvashatunk Hans Georg Majer professzor tollából, majd a fejezet tanulmányai következnek, és ezeket rendre a vonatkozó tárgyi anyag katalógus-leírása és fotói követik.

A tanulmányok témája szerteágazó, azonban mindegyik egy szála, Schoole Mostafawy bevezető soraihoz hűen a kapcsolatok különféle formáinak bemutatására fűzhető fel. Itt most csak néhányat emelek ki: „Délsláv vlahok a 16–17. században”, „Török divat a drezdai, rastatti és bécsi udvarokban”, „Egy stájer vár és a rajongás az Idegenért”, „Ötvösség és textilek Erdély oszmán korszakában”, „A »szarmatizmus« mint politikai mítosz a lengyel nemesség körében”, „A fegyver mint státuszszimbólum”, „A diplomáciai ajándékozás művészete a 17. században”. A felsorolásból is látható, hogy a fejezetek elsősorban azt a kapcsolattrendszert vizsgálják, amelyben az oszmán művészet alkotásai Európának ebbe a térségébe, ezen belül is az uralkodói-fejedelmi kincstárakba, a főúri-nemesi körökbe eljutottak.

A bemutatott több mint háromszáz tárgy nagyobb részét Németország két legnagyobb oszmán gyűjteményéből, a karlsruhei Badisches Landesmuseum

úgynevezett Karlsruher Türkenbeute („török zsákmány”) anyagából, illetve a drezdai Staatliche Kunstsammlungen Türkische Cammerjéből (Török Kabinet) válogatták ki a rendezők, és ezt egészítették ki számos európai – elsősorban német, osztrák és lengyel – múzeum gyűjteményéből kölcsönként darabokkal. Magyarországot a Budapesti Történeti Múzeum, illetve a Magyar Nemzeti Múzeum képviselte. Az összeállításból kimaradt a kiemelkedően gazdag oszmán műtárgyállománnyal rendelkező budapesti Iparművészeti Múzeum. Az Esterházy-család oszmán eredetű tárgyaiból a fraknói vár (Burg Forchtenstein, Esterházy Privatstiftung – Esterházy-Schatzkammer) kollekcója alapján láthattunk ízelítőt.

A ma európai múzeumokban őrzött oszmán műtárgyak jelentős részének eredete az úgynevezett „török zsákmány”, az Oszmán Birodalom és az európai hatalmak közötti háborúk során európai kézre került tárgyak együttese. A 17. század végi, 18. század eleji törökellenes visszafoglaló háborúk során a kortársak látványosan szembesültek ezzel a számukra egzotikusnak tűnő világgal, amely még a hadjáratokra is elkísérte az oszmán hódítókat. Ez a törökök azon szokásának volt köszönhető, hogy a hadat vezető pasák és vezérek sátraikat hihetetlen luxussal rendezték be: korabeli divatos textilektől kezdve teljes könyvtárral, vagyonokat érő ötvöstárgyakkal, sőt már abban a korban is ritkaságnak számító, az iszlám világból származó különleges műtárgyakkal.⁵

Amikor az oszmán uralkodó hadra kelt, sátrak formájában gyakorlatilag magával vitte palotáját, legalábbis elvben mindazt a kényelmet, amit otthon megszokott, és legfőképpen azt a felszerelést, amely az uralkodás, a birodalom kormányzásának tárgyi kellékeit jelentette.⁶

Éppen ezért fontos az a tény, hogy a 2019-es karlsruhei kiállítás egyik fő forrása a múzeum saját anyaga, az európai kézre került úgynevezett „török zsákmány” talán leggazdagabb példája, Bádeni Lajos örgróf (Markgraf Ludwig Wilhelm von Baden-Baden) gyűjteménye, az 1691. évi szalánkeméni csatából származó oszmán tárgyak sokasága.⁷ A bemutató másik fő forrásának, a drezdai Türkische Cammer kollekciónak eredete nem hadizsákmány, hanem a szász választófejedelmek diplomáciai ajándékok, vásárlások révén összeállt gyűjteménye.⁸

⁵ Fennmaradt III. Sobieski János lengyel király 1683. szeptember 13-án feleségéhez Bécsből írott levele, amelyben szemléletesen szól a törökök, különösen Kara Musztafa pasa elhagyott sátrairól, amelyekben fürdő, kertek, szökőkutak, sőt állatok is voltak. A berendezési tárgyak között egyebek mellett moszuli műhelyből származó 13. századi tálat, egyiptomi mameluk emír feliratos edényét és 16. századi perzsa selyemkárpitot találtak. Vö. John Michael Rogers, *Empire of the Sultans. Ottoman Art from the Collection of Nasser D. Khalili*. Geneva, 1995, 16. A levélre a most ismertető katalógusban is történik hivatkozás: 216, Kat. 112.

⁶ Nurhan Atasoy, *Otağ-ı Hümayun. The Ottoman Imperial Tent Complex*. Istanbul, 2000, 56–75.

⁷ A gyűjtemény jól ismert szakkatalógusa 1991-ben látott napvilágot: ld. Ernst Petrasch-Reinhard Sänger-Eva Zimmermann-Hans Georg Majer, *Die Karlsruher Türkenbeute. Die »Türkische Kammer« des Markgrafen Ludwig Wilhelm von Baden-Baden. Die »Türkischen Curiositäten« der Markgrafen von Baden-Durlach*. München, 1991.

⁸ Ez a gyűjtemény is ismert publikációk révén. Ld. pl. Holger Schuckelt, *Türkische Cammer:*

Ugyanezt mondhatjuk el a többi kölcsönző múzeum oszmán eredetű anyagáról is. A kiállításban szereplő műtárgyak jelentős része két nagy csoportot alkot: hadizsákmány, illetve diplomáciai ajándék és korabeli vásárlás. Mindkét esetben fejedelmi, főúri-nemesi tulajdonból származó, magas művészi-technikai színvonalon elkészített, elsőrendű műtárgyakat, a korabeli oszmán művészet kiemelkedő alkotásait ismerhetjük meg.⁹ A lengyel múzeumok anyagából feltétlenül ki kell emelnünk a krakkói királyi várból, a Wawelből érkezett „kék” sátrat, amely Bécs 1683. évi oszmán ostroma idején került III. Sobieski János lengyel király birtokába, és egyes vélemények szerint Kara Musztafa pasa nagyvezír tulajdona lehetett.

Mivel a rendezők elsődleges célja az Európának ebben a térségében őrzött oszmán gyűjtemények újraértékelése és a kulturális-művészeti kölcsönhatások bemutatása volt, a kiállításon belül elkülöníthető egy harmadik csoport, az európai műhelyekben készült, oszmán jegyeket vagy oszmán díszítőmotívumokat viselő, a hatásokat illusztráló darabok sora. Ide számítható például a – nem egyszer erdélyi mester alkotásaként született, az oszmán előképet szorosan követő – díszfegyverek egy jelentős része. Ugyanakkor pusztán dekoratív célú és mélyebb hatásokra nyilván nem utal a kehelytakarón, mitrán vagy éppen az erdélyi talpas poharakon, református használatban úrasztali edényeken megjelenő tulipán-, szegfű- vagy éppenséggel arabeszk motívum, mint ahogy – bár megbecsült és csodált – mégiscsak dekoráció volt az erdélyi templomokat díszítő oszmán szőnyegek sora is.

Az oszmán tárgyak európai divatját jól illusztrálja a „Die Türkenmode” fejezet, bemutatva például a szász választófejedelmek különösen intenzív érdeklődését az oszmán viseletek, fegyverek iránt.

A kölcsönhatásokat vizsgálva kevesebbet olvashatunk az Oszmán Birodalomban vagy éppenséggel a szultáni udvarban megnyilvánuló érdeklődésről az európai alkotások iránt. Kétségtől ide kell sorolnunk azonban az Ibrahim Müteferrikről szóló fejezetet.

Összefoglalóan annyit leszögezhetünk, hogy a gazdag anyagot felvonultató, látványos kiállítás és a katalógus gondolatébresztő tanulmányai – amelyek hátterében jól felkészült, komoly szakértőket magában foglaló csapat munkája áll – feltétlenül további gondolkodásra fogják készíteni a látogatót és az olvasót, még akkor is, ha nem biztos, hogy a rendezők és a tanulmányírók minden megállapításával egyet fognak érteni.

Gerelyes Ibolya

---

orientalische Pracht in der Rüstammer Dresden. Berlin, 2010.

⁹ Ebben a válogatásban egy kicsit idegenül hatnak a Budán élő törökség mindennapjait idéző – bár természetesen jelentős történeti és kulturális értéket képviselő – budai régészeti leletek.